

AGENDA

HVOR MYE YTRINGSFRIHET SKAL EKSTREMISTENE HA?

03/2019

Abstrakt

Dette notatet drøfter ytringsfrihetens grenser i møte med ekstremisme og hatefulle ytringer. Hvor stort spillerom skal ekstreme miljøer ha i offentligheten? Og hvordan vi som samfunn skal forholde oss til hatefulle ytringer? Det er mange dilemmaer når ulike hensyn strider mot hverandre, men ytringsfriheten er en kjerneverdi i vårt demokratiske samfunn. En våken og engasjert offentlighet er den viktigste brannmuren mot spredning av ekstremisme og hat.

Innledning og sammendrag

Ekstremister kan true ytringsfriheten i et samfunn på ulike vis gjennom å brutalisere debatten, skremme vekk viktige stemmer og gjennom å øke kostnaden ved å delta i samfunnsdebatten. Men også samfunnets reaksjoner på ekstremisme har en skyggeside. Mottiltak mot ekstremisme og hatefulle ytringer kan også uthule demokratiske prinsipper og true den samme ytringsfriheten.

Bombeangrepet på regjeringkvartalet og massakren på Utøya 22. juli 2011 var den verste terrorhandlingen i Norge etter andre verdenskrig. Vi var ikke forberedt på et angrep av den typen, og både politiets etterretning og terrorberedskap sviktet. Som samfunn kom vi likevel styrket ut av måten vi håndterte debatten etterpå. Statsminister Jens Stoltenbergs oppfordring om mer demokrati og mer åpenhet dempet panikken og en potensiell polarisering av ordskiftet. Det velkjente sitatet fra Stoltenberg avsluttes med «... men aldri naivitet». Som samfunn er vi definitivt blitt mindre naive.

Dette notatet drøfter hva ekstremisme er og hvordan skal vi forholde oss til dilemmaene som oppstår i møte med ekstremisme: Når er det legitimt å forby en organisasjon? Når er det greit å forby en demonstrasjon? Hvilke hatefulle ytringer skal straffeforfølges og hvilke skal overlates til samfunnsdebatten? Skal det for eksempel være lov å drive med voldsforherligelse? Og hvilke ytringer skal slippes til i samfunnsdebatten og hvilke bør nektes en plattform?

Noen av spørsmålene handler om juridiske grensedragninger, andre om hvordan vi i sivilsamfunnet skal forholde oss til ekstreme grupperinger og ekstreme ytringer i det offentlige rom. Spørsmål om hvor mye oppmerksomhet ekstremistene skal få og hvor mye de skal slippe til i samfunnsdebatten handler ikke bare om juss eller politikk, men også om ytringskultur. Det handler om en reflektert praksis for sivilsamfunnsorganisasjoner og andre aktører i samfunnsdebatten.

Hensikten med notatet er å nyansere og rydde i en vanskelig debatt. Hovedbudskapet er at ytringsfriheten er en kjerneverdi i et liberalt demokrati og at terskelen for å forby organisasjoner, forby demonstrasjoner eller straffe ytringer bør være svært høy.

Det er dermed ikke sagt at vi skal være passive overfor ekstremister og behandle dem med silkehansker. Myndighetene bør slå hard ned på lovovertridelser, mens vi som felleskap må aktivt ta til motmæle mot ekstreme holdninger. Det er vanskelig å finne tydelige svar som kan fungere veiledende i alle situasjoner som oppstår. De viktigste konklusjonene i dette notatet er følgende:

- **Foreningsfriheten** er grunnlovfestet og må respekteres så lenge vi ikke snakker om grupperinger som systematisk driver med vold for politiske mål. I stedet for å forby organisasjoner, må det reageres raskt og tydelig hver gang de bryter loven.
- **Forsamlingsretten** er en viktig del av demokratiet og må gjelde også for grupperinger med ekstreme holdninger. Gatemarkeringer med potensial for å skape frykt og ordensforstyrrelse må ikke nødvendigvis skje midt i sentrum av en by. Dessuten må

politiet og påtalemyndighetene reagere besluttsomt og effektivt mot lovovertridelser under slike markeringer, herunder brudd på hatytringsparagrafen.

- **Loven mot hatefulle ytringer** må opprettholdes, men håndheves restriktivt og konsekvent slik at signaleffekten blir tydelig. Hatytringer og netthets som rammer politikere og samfunnsdebattanter på bakgrunn av deres identitetstilhørighet bør prioriteres ettersom slike ytringer kan begrense ytringsfriheten og undergrave demokratiet.
- **Voldsforherligelse** bør fortsatt være innenfor ytringsfriheten, men ikke dersom det er tale om systematisk terrorforherligelse fra lederskikkelser i ekstreme miljøer. Dersom forherligelsen ikke er av en subjektiv karakter, men fungerer mer som en kommunikativ oppfordring rettet til et publikum bør det oppfattes som terroroppfordring.
- **Pressen** ivaretar viktige oppgaver som informasjon, debatt og samfunnskritikk. Pressen har et spesielt ansvar for at ulike syn kommer til uttrykk. Også ekstremister bør få komme til ordet, men ikke uimotsagt. Og det ville vært en fordel om de ikke fikk uforholdsmessig stor oppmerksomhet.
- **No-platforming** aktivisme kan være betimelig i noen spesielle situasjoner, men på generelt grunnlag er scenenekt en problematisk tilnærming med tanke på ytringskulturen og polariseringen. I stedet for ekkokamre, trenger vi reelle diskusjoner på felles arenaer. Aktører som støtter bruk av vold for politiske formål har ekskludert seg selv fra den siviliserte samtalen på debattarenaer.

Ønsket om å stramme inn ytringsfriheten kan være et uttrykk for at man stoler for mye på staten og for lite på offentligheten. Hovedbudskapet i dette notatet er motsatt: Vi må være varsomme med å gi staten for vide fullmakter til å regulere og straffe våre ytringer, og vi må stole mer på vår evne til å håndtere uenighet og ta til motmæle mot ekstremisme.

En våken og engasjert offentlighet er den viktigste brannmuren mot spredning av ekstremisme og hat.

Notatet er skrevet av rådgiver i Tankesmien Agenda, Sylo Taraku.

Oslo, mars 2019.

Innhold

1	Ekstremismen på gata og data.....	6
2	Hvor stor plass skal ekstremistene få i offentligheten?	10
3	Organisasjonsfriheten: Når er det legitimt å forby en organisasjon?.....	11
4	Forsamlingsfriheten: Når er det legitimt å forby en markering?	15
5	Ytringsfriheten: Hvilke ytringer skal vi tåle og hvilke skal vi straffeforfølge?.....	19
5.1	Ytringsfriheten er ikke absolutt.....	19
5.2	Det er forskjell på ord og handlinger	19
5.3	Skal loven beskytte enkeltindivider eller grupper?.....	20
5.4	Hvorfor trenger vi forbudet mot hatytringer?	22
5.5	Forby voldsforherligelse?	25
6	Ytringsrommet: Skal ekstreme synspunkter slippes til i samfunnsdebatten?	27
6.1	Ekstreme og ytterliggående organisasjoner på festivaler.....	27
6.2	Ekstremister i media.....	28
6.3	Scenenekt: Ytterliggående posisjoner i debattmøter	29
7	Avsluttende bemerkninger	32
8	Sluttnoter	36

1 Ekstremismen på gata og på data

Ekstremismebegrepet kan forstås forskjellig. Ekstremisme kan knyttes til handlinger, men også til holdninger. For PST er det først og fremst handlinger som er det sentrale, og ikke tanker eller holdninger. Deres fokus er på voldelig ekstremisme som forstås som «aktiviteten til personer og grupperinger som er villige til å bruke vold for å nå sine politiske, ideologiske eller religiøse mål.»¹

En voldelig handling er ikke i seg selv ekstremistisk dersom den ikke kan knyttes til en ekstrem ideologisk, politisk eller religiøst formål. En ideologi eller et tankesett som forutsetter voldelige handlinger er ekstremistisk. Organisasjoner eller miljøer som forfekter slike ideologier, eller som er villige til å bruke vold for å tvinge gjennom sin politiske saker, er ekstremistiske.

Å definere voldelig ekstremisme er lettere enn ekstremisme som kommer til uttrykk i form av ytringer eller holdninger som ikke nødvendigvis forutsetter voldelige handlinger. Eksempler på ekstremisme er autoritære holdninger som er i strid med grunnleggende humanistiske og menneskerettslige verdier i vårt samfunn.

Å definere ekstremisme med utgangspunkt i avstand til «mainstream» eller holdninger som anses å være vanlige vil gjøre ekstremismebegrepet relativt, og dessuten enkelt å misbruke for autoritære regimer. Skal man ha en universell tilnærming til ekstremismebegrepet, bør det ses fra en liberal-demokratisk plattform. Ekstremisme bør defineres som grunnleggende anti-demokratiske og antihumanistiske holdninger.

Når det gjelder voldelig ekstremisme, så er den lange trenden i Europa at den er nedadgående. Samtidig som islamistisk terrorisme har økt de siste årene i Europa, har høyreekstrem terror avtatt. Europol beskriver i sin trusselvurdering fra 2018 at det er jihadistisk terrorisme som tar flest liv.² I perioden 2015-2017 ble 345 mennesker drept i terrorangrep begått av ekstreme islamister i Europa. Høyreekstremer har siden 1990 drept ca. 300 personer i Vest-Europa. De 77 personene som ble drept i terrorangrepet 22. juli utgjør dermed nesten en fjerdedel av de drepte.

Den brede tendensen når det gjelder høyreekstremer som opererer utenfor det demokratiske landskapet, er at den går nedover i Europa. Ifølge forsker Jacob Aasland Ravndal ved Senter for ekstremismeforskning (C-Rex) på Universitetet i Oslo var 1990-tallet et høydepunkt for voldelige høyreekstremisme i Europa. I dag eksisterer det knapt høyreekstremer terrororganisasjoner i Europa. «Det vi ser av terrorangrep fra høyreekstremer i dag, er stort sett angrep gjennomført av personer som ikke er med i organiserte grupperinger. De er som regel ensomme aktører. I de fleste tilfeller har de hatt tilknytninger til høyreekstremer miljøer, men innslag av psykiske lidelser er også ofte en del av bildet».³

Det er seks land som skiller seg ut i Europa med høyere nivå av høyreekstrem vold: Tyskland, Sverige, Storbritannia, Spania, Hellas og Italia.

Ekstremismen som kommer til uttrykk i Norge i dag kan hovedsakelig knyttes til ekstrem islamisme og høyreekstremisme. Det finnes også et lite venstreekstremistisk miljø som hovedsakelig er mobilisert for å bekjempe høyreekstremismen.

Den største bekymringen nå det gjelder ekstreme islamister knytter seg til hjemvendte jihadister med krigserfaring fra konfliktområder med potensiell lavere terskel for voldsbruk i Norge. Hjemvendte jihadister kan også fungere som forbilder for sympatisører i Norge og kan være pådrivere for rekruttering og radikaliseringsprosesser av andre. I PSTs årlige trusselvurderinger har trusselen fra mulig terrorangrep fra islamistisk hold i Norge gått fra å være «sannsynlig» i 2015 til «mulig» i 2019, men ekstreme islamister utgjør fortsatt den største trusselen for terrorangrep i Norge.⁴

Det høyreekstreme miljøet i Norge er lite organisert, men gjennom bånd de har knyttet til mer organiserte nettverk, særlig i Sverige, har for eksempel Den nordiske motstandsbevegelsen klart å markere seg også i Norge. Ifølge PST er det «lite sannsynlig» at norske høyreekstreme vil forsøke å gjennomføre terrorangrep i 2019, ettersom de fremdeles fokuserer på radikaliseringsprosesser og organisasjonsbygging.

Når det gjelder venstreekstreme hatt de ifølge PST blitt mer voldelige den siste tiden, med markant økning i politisk motivert vold rettet mot sine motstandere. Men PST vurderer det som «svært lite sannsynlig» at norske venstreekstreme vil forsøke å gjennomføre terrorhandlinger i 2019.

PST har laget rapporter om profilen til både ekstreme islamister og høyreekstremister i Norge. De har sett spesielt på bakgrunnsinformasjon og sosioøkonomiske kjennetegn til de som frekventerer i ekstreme miljøer. Likhetstrekkene er mange. De omfatter blant annet svak tilknytning til arbeidslivet, mangelfull skolegang, rusmisbruk og kriminalitet.⁵

Ekstremismen i Norge er først og fremst et fenomen på internett i form av trusler, voldsforherligelse, konspirasjonsteorier, ekstreme virkelighetsoppfatninger, fremmedfiendtlighet og andre hatefulle ytringer. Det er vanskelig å vurdere omfanget siden internett gjør at hatefulle ytringer framstår veldig utbredt.

Terrortrusselen er relativt lav, men konsekvensene er veldig store. Terror tar ikke bare liv, men skaper også frykt i store grupper og kan true selve demokratiet. Hatefulle ytringer har ikke de samme konsekvensene, men er mer utbredte og kan i verste fall inspirere ekstremister til å begå terrorisme.

Det finnes ingen allment akseptert definisjon av hatefulle ytringer, men en vanlig forståelse er at det handler om ytringer av hatefulle eller diskriminerende art som retter seg mot en identitetsgruppe eller mot et individs gruppetilhørighet.

Holdningsundersøkelser viser at nordmenn blir stadig mer tolerante. Respekten for menneskeverdet og menneskerettigheter er økende i befolkningen generelt. Vi ser en nedgang i fremmedfiendtlige holdninger og en mer positiv holdning til kulturelt mangfold. SSBs årlige undersøkelser om holdninger til innvandrere og innvandring viser at befolkningen i Norge over tid har fått en mer innvandrervennlig innstilling. Syv av ti er for eksempel enige i at innvandrere flest beriker det kulturelle livet i Norge. I 2002 var omtrent like store andeler

enige og uenige i at innvandrere er en kilde til utrygghet, mens det i 2018 var dobbelt så mange uenige som det var enige.⁶ En omfattende rapport fra Holocaust-senteret i 2017 viste at også fordommer og stereotypiske forestillinger om jøder i Norge er mindre vanlige i dag enn de var i 2011.⁷ Videre har også toleransen for homofili økt markant de siste årene⁸.

Det er betydelig positive endringer som viser at hovedstrømmen av oss beveger oss i riktig retning. Ekstremister i Norge er med andre ord en liten minoritet som ikke nødvendigvis har vokst mye, men de er blitt mer synlige på grunn av internett og sosiale medier.

Ifølge ekstremismeforsker og førsteamanuensis ved OsloMet, Lars Gule, bidrar et lite mindretall av «Tordenskiolds soldater» til å øke volumet.⁹ Det er dermed ikke sagt at det er flere som ytrer seg hatefullt. Det er snarere slik at de som gjør det gjør det med høyere intensitet og at det dermed ser ut til at omfanget også øker.

Sosiale medier utfordrer de tradisjonelle mediernes makt og har revolusjonert den offentlige debatten. De skaper bedre muligheter for demokratisk deltakelse på likefot og dekker også menneskers behov for å sosialisere seg med andre og å bli anerkjent. Sosiale medier kan også være gode plattformer for demokratisk mobilisering, de skaper større transparens og knytter folk sammen på tvers av landegrensene. Spontaniteten gjør folk mer genuine og ekte, noe som står i motsetning til de innøvde flosklene politikere har en tendens til å lire av seg.

Med sosiale medier har det offentlige ordskiftet blir mer demokratisk og mer egalitært. Nye muligheter har åpnet seg for vanlige borgere som ellers ikke ville ha fått tilgang til å ytre seg offentlig.

Baksiden av medaljen er at disse plattformene gir nye muligheter også for ekstremister. Terskelen for å skrive hatefulle kommentarer er blitt lavere samtidig som muligheten for å spre hatet er blitt enklere. Det er også slik at sosiale medier og måten de fungerer på, framhever og sprer det som skaper stort engasjement – og det gjør at mer ekstreme ytringer ofte får mer oppmerksomhet og spredning enn moderate standpunkter.

Hatefulle ytringer formidles på ulike arenaer, som på skolen, i arbeidslivet, i utelivet og i det offentlige rom. I slike arenaer vil likevel bare et begrenset antall mennesker bli eksponert for slike ytringer. Det er først når de formidles via internett og sosiale medier, at hatefulle ytringer blir synlige for alle oss andre.

Når man står ansikt til ansikt med sine meningsmotstandere kan terskelen for å komme med hets eller hatefulle uttalelser være høyere, enn når man er en del av en flokk på internett. Dessuten kan man på internett ofte være anonym eller operere under en falsk profil.

Sosiale medier er et nytt fenomen og det er for tidlig å trekke bastante konklusjoner om effekten av det på ekstremisme og ytringsfrihet, men det er åpenbart at offentligheten blir eksponert for mer hatefulle ytringer, som vi ellers ikke hadde lest eller hørt.

Hatefulle ytringer kan ramme enkeltindivider som utsettes for det. De kan oppleve deltakelsen i samfunnsdebatten som belastende og prisen for å bruke sin stemme som for høy. Hatet og hetsen på internett kan oppleves som nedverdiggende, skremmende og

demotiverende. Noen kan miste selvfølelsen eller få andre psykiske problemer som følge av hatefulle ytringer rettet mot dem.

Hatefulle ytringer kan også ramme enkelte grupper i samfunnet, som for eksempel etniske minoriteter og homofile. De kan oppleve hatefulle ytringer som et angrep på deres status som likeverdige medlemmer av samfunnet.¹⁰

Hatefulle ytringer kan også bidra til stigmatisering og demonisering av minoriteter og slik påvirke hvordan de blir oppfattet av andre.

Kvinner er ikke en minoritet, men kvinnelige politikere er en særlig utsatt gruppe for hatefulle ytringer og netthets. Ifølge en rapport fra Amnesty International Norge opplever 1 av 10 kvinner alvorlig netthets. For kvinnelige politikere er tallet hele 2 av 3. Dette kan føre til at kvinner kvier seg for å delta i samfunnsdebatten. Menn blir utsatt for omtrent like mye hets, men hetsen som rammer kvinner har ofte en sexistisk karakter. Kvinner får i langt større grad seksualiserte meldinger enn menn.¹¹

Det er åpenbart at hatefulle ytringer har en direkte, negativ innvirkning på mange menneskers rom og mulighet til å ytre seg, og er derfor skadelig for den faktiske ytringsfriheten i Norge.

Utover de som hatefulle ytringer er rettet mot, er slike ytringer et samfunnsproblem. De kan bidra til å gjøre ytringskulturen dårligere og debattklimaet mer hatsk og brutalt. På denne måten kan de skremme vekk viktige stemmer fra samfunnsdebatten og dermed gjøre ytringsrommet mindre for enkelte grupper i samfunnet.

En polarisert debatt kan være ødeleggende for demokratiet og skape grobunn for mer hat og vold, men kan også skape vilkår for at politikere med ekstreme holdninger kommer til makten. Det er særlig temaer knyttet til innvandring, likestilling, klima og EU som generer hatefulle ytringer og netthets i Norge i dag.

2 Hvor stor plass skal ekstremistene få i offentligheten?

I motsetning til mange andre samfunn ute i verden med høyt konfliktnivå, har vi i Norge en politisk tradisjon som er preget av stor grad av konsensus. Tilliten vi har til politikere og hverandre er eksepsjonelt høy, og den har faktisk vært stigende i Norge de siste 15 år. Høy grad av tillit er avgjørende for et velfungerende og stabilt demokrati.

Tilliten er imidlertid ikke likt fordelt. De som bor i rurale strøk, som har lavere inntekt og mindre utdanning har mindre tillit til det politiske systemet enn de som bor i byene og har høyere utdanning.¹² Dessuten kan også vi i Norge ha harde debatter. Det er spesielt verdi- og identitetsdebatter som engasjerer og skaper polarisering. Debatter om ytringsfrihetens grenser kan også være opphetede, spesielt når de berører temaer som rasisme, islam og innvandring.

Et demokrati kan betraktes som et uenighetsfelleskap, som et system for fredelig håndtering av uenighet. Vi er enige om å være uenige. Uenighetsfelleskapet hadde ikke vært mulig uten ytringsfrihet. Takket være ytringsfriheten kan vi prøve å sette dagsorden, og påvirke opinionen og politikere i en bestemt retning. De som står for mainstream-holdning som de fleste i Norge deler og som ikke provoserer noen, har ofte ikke så stort behov for ytringsfriheten. Det er meningene og ytringene som er kontroversielle eller som vi sterkt misliker, som først og fremst trenger ytringsfrihetens beskyttelse.

Ytringsfriheten er stadig under press i verden. Mindre enn halvparten av verdensbefolkning lever i land med ytringsfrihet. I demokratiindeksen til The Economist ser vi en betydelig nedgang i ytringsfriheten i verden. Rapporten definerer tre hovedtrusler mot ytringsfrihet:

- (1) Grenser som stater eller regjeringer tegner opp ved å sensurere, straffeforfølge, eller ved å lage lover om ærekrenkelse, nasjonal sikkerhet, blasfemi eller hatretorikk.
- (2) Trusler, skremmelspropaganda, vold eller mord utført av ikke-statlige aktører.
- (3) Trusler fremført av dem som insisterer på en rett til «å ikke bli krenket», som igjen fører til selv-sensur, gruppetenking, «safe spaces», «trigger warnings», forbud mot tabloidblader, og en dempet ordveksling på nettet.¹³

I lys av dette kan det fremstå som et paradoks at vi i Norge diskuterer begrensninger og ikke beskyttelse og utvidelse av ytringsfriheten. Dette skjer fordi det eksisterer en bekymring over skadevirkningene av ekstremisme og hatefulle ytringer i samfunnet. På den andre siden eksisterer det en bekymring for innskrenkningen av ytringsrommet og ytterligere polarisering.

Debatten om i hvor stor grad ytterliggående stemmer skal slippes til i offentligheten, er ofte knyttet til enkeltsaker og uoversiktlig. Det snakkes mye forbi hverandre. Derfor trengs det en liten opprydning. I hvilke situasjoner og i hvilke arenaer er det eventuelt legitimt å utestenge ekstreme ytringer?

3 Organisasjonsfriheten: Når er det legitimt å forby en organisasjon?

I november 2017 ble **Den nordiske motstandsbevegelsen (DNM)** forbudt i Finland. Politiet fikk medhold av retten da de begjærte gruppen oppløst. Bakteppet var en voldsepisode som endte med dødsfall under en av organisasjonens arrangementer. En av deltakerne i DNMs markering sparket en forbipasserende rett i bakken. Offeret døde av hjerneblødning en uke etter overfallet. Men verken politiet eller retten begrunnet forbudet med at organisasjonen var involvert i voldelige situasjoner. De vektla i stedet motstandsbevegelsens farlige ideologi og deres hat- og voldsretorikk.¹⁴

Organisasjonen beskriver seg selv som en «revolusjonær nasjonalsosialistisk kamporganisasjon», som blant annet skal ta tilbake makten fra «den globale sionistiske eliten som økonomisk og rent militært har okkupert større deler av vår verden».¹⁵

Etter forbudet i Finland, eksisterer DNM nå formelt bare i Sverige og Norge. Den norske forgreiningen består «bare» av rundt 40 medlemmer, men i Sverige har de opp mot 200 medlemmer. I 2015 stiftet de et politisk parti som en gren av organisasjonen. Partiet fikk 2 106 stemmer i valget, noe som tilsvarer 0,03 % av stemmene i Sverige og er helt marginalt.

Dommen i Finland har reaktualisert spørsmålet om forbud av ekstreme organisasjoner i Norge. Antirasistisk Senter (ARS) var blant de som tok til orde for å forby DNM også i Norge. Denne diskusjonen er ikke ny her til lands. Kriminalisering av organisasjoner er blitt vurdert i flere omganger tidligere, uten å ha resultert i en forbudslinje.

Argumentasjon for forbud av ekstreme organisasjoner handler typisk om å hindre spredning av deres hatefulle ideologi og å forebygge ekstremistisk vold. Videre argumenteres det med at Norge er forpliktet av internasjonale konvensjoner til å forby rasistiske organisasjoner. I en kronikk i Dagsavisen 14. november 2018 skrev Antirasistisk Senter, ved leder Rune Berglund Steen og nestleder Shoab Sultan, at Norge burde følge Finlands eksempel:

«Gjennom i utstrakt grad å åpne for nynazistisk aktivitet, befinner Norge seg per i dag langt unna kravene i FNs rasediskrimineringskonvensjon. Når nynazister åpent marsjerer, og åpent sprer hatefull, konspiratorisk, antisemittisk og homofob propaganda på egne nettsider, kan det påstås at vi per i dag ikke engang oppfyller konvensjonens kjerne. Antirasistisk Senter er derfor av den formening at et organisasjonsforbud bør opprettes, vel å merke med en høy terskel for anvendelse».¹⁶

FNs rasediskrimineringskomité har også etterlyst at Norge forbyr rasistiske organisasjoner, med henvisning til FNs rasediskrimineringskonvensjon artikkel 4.b. Den lyder som følger: «erklære at organisasjoner og organisert og annen propagandavirksomhet som fremmer og tilskynder til rasediskriminering, er ulovlig og forbudt, og at det er straffbart å delta i slike organisasjoner eller slik virksomhet.»

Argumentasjonen fra FNs rasediskrimineringskomité har vært formalistisk, og uten en

nærmere begrunnelse for behovet for å forby slike organisasjoner. Norske myndigheter har ikke oppfattet dette punktet som obligatorisk.

Dette spørsmålet ble senest utredet i 2016 av professor i rettsvitenskap, Kjetil Mujezinović Larsen, på oppdrag fra Barne- og likestillingsdepartementet. Etter å ha veiet ulike hensyn og argumenter opp mot hverandre, konkluderte han med at et organisasjonsforbud vil være et for sterkt inngrep i foreningsfriheten, som er en viktig forutsetning for et velfungerende demokrati. Kritikken fra FNs rasediskrimineringskomité mente han ikke bør ilegges avgjørende vekt, ettersom norsk lovgivning på annen måte lojalt og effektivt oppfyller samme formål, og imøtekommer forpliktelsens materielle innhold.

FNs Rasediskrimineringskomité følger opp sin konvensjon, men norske myndigheter må samtidig forholde seg til andre konvensjoner. Ikke sjelden står man overfor situasjoner der ulike rettigheter og hensyn kommer i konflikt med hverandre. Norske myndigheter kan derfor ikke helt uten videre prioritere en konvensjon over en annen, eller en rettighet over en annen, uten å foreta en avveining.

I dette tilfellet er spørsmålet om hvorvidt forpliktelsen til å bekjempe diskriminering og rasisme gjennom organisasjonsforbud skal trumfe foreningsfriheten. Foreningsfriheten er tett knyttet til ytringsfriheten, som er en kjerneverdi i et demokratisk samfunn. I den nevnte utredning mente professor Mujezinović Larsen at foreningsfriheten står sterkere:

«Jeg tror det er grunn til å betvile synet til FNs rasediskrimineringskomité om at kravet om et organisasjonsforbud ikke står i noen motstrid til foreningsfriheten slik denne er beskyttet av andre konvensjoner.»¹⁷

Foreningsfriheten er ikke bare beskyttet av menneskerettighetskonvensjoner, den er også Grunnlovfestet i Norge. I § 101 i Grunnloven heter det at «Enhver har rett til å danne, slutte seg til og melde seg ut av foreninger, herunder fagforeninger og politiske partier.»

Vi har ingen hjemler for å forby organisasjoner basert på deres ideologiske ståsted, men vi har en bestemmelse i Straffeloven § 147 d. som gjør det straffbart å danne, delta i, rekruttere medlemmer eller yte økonomisk eller annen materiell støtte til en terrororganisasjon, når organisasjonen har tatt skritt for å realisere formålet med ulovlige midler.

Videre gir Straffeloven § 129 adgang til å straffe deltakelse i en voldelig sammenslutning med politiske mål:

«Med fengsel inntil 6 år straffes den som danner, deltar i, rekrutterer medlemmer eller yter økonomisk eller annen materiell støtte til en sammenslutning som har til formål ved grovt skadeverk, sabotasje, vold eller tvang eller trusler om dette å begå en handling som nevnt i §§ 111-120 eller på annen måte forstyrre samfunnsordenen eller oppnå innflytelse i offentlige anliggender, når sammenslutningen har tatt skritt for å realisere formålet med ulovlige midler.»

Spørsmålet er: når kan en organisasjon betraktes som en terrororganisasjon eller en voldelig sammenslutning?

Profetens Ummah drev med rekruttering til terrororganisasjonen ISIL. Organisasjonens talsperson Ubaydullah Hussain ble dømt til 9 års fengsel i Høyesterett i 2018 for deltakelse i terrorgruppen ISIL, for å ha rekruttert to medlemmer, og bidratt med økonomisk og materiell støtte til to andre medlemmer av terrororganisasjonen, jf. Straffeloven § 147 d.¹⁸

Det var likevel aldri aktuelt å forby Profetens Ummah som sådan. Organisasjonen ble oppløst etter at flere av de sentrale skikkelsene enten ble drept i krigen i Syria eller straffet i Norge. Det er et eksempel på hvordan en ekstremistisk organisasjon kan bekjempes effektivt uten å forby selve organisasjonen formelt sett.

Den andre bestemmelsen om deltakelse i en voldelig sammenslutning med politiske mål kan være aktuell for Den nordiske motstandsbevegelsen. Spørsmålet er hva som gjør en organisasjon til en «voldelig sammenslutning med politiske mål»?

«Utredning om det strafferettslige diskrimineringsvernet» bestilt av BLD ble ferdigstilt i 2016. Det nye som har skjedd de siste årene er at Den nordiske motstandsbevegelsen har økt sin aktivitet i Norge, og at organisasjonen ble forbudt i Finland. I 2018 ble DNM for første gang nevnt eksplisitt i PSTs årlige trusselvurderinger. Da skrev PST at «Grupperingen fremstår med økt offentlig synlighet og en tydeligere ledelse.» Til Vårt Land uttalte informasjonssjef Martin Berntsen at PST ikke frykter at grupperingen skal utføre terroraksjoner, men er «bekymret over hva enkeltindivider kan finne på å gjøre.»¹⁹

En slik bekymring er godt begrunnet, men utgjør ikke en tilstrekkelig grunn til å forby en organisasjon før de eventuelt blir voldelige i Norge. Det å bruke erfaringer fra utlandet for å forby organisasjoner i Norge er også uholdbart. Det er verdt å merke seg at retten i Finland ikke har klart å knytte voldsepisoden i 2018 til organisasjonen som sådan.

At medlemmer av en organisasjon bedriver vold, gjør ikke nødvendigvis selve organisasjonen til en voldelig organisasjon. I så fall er det mange organisasjoner som må forbys, inkludert Antifascistisk aksjon (AFA) - også kjent som Antifa - som er involvert i flere voldelige angrep mot sine politiske motstandere det siste året.²⁰

Organisasjoner kan forsvare seg med å si at volden ikke er blitt begått på vegne av organisasjonen, men av personer som tilfeldigvis er medlemmer av organisasjonen. Volden må være både grov og systematisk for å kunne karakterisere en organisasjon som voldelig.

Skal man forby dagens høyreekstreme eller venstreekstreme organisasjoner i Norge, så må man eventuelt skjerpe loven og senke kravet om voldsbruk. Eventuelt følge Finlands eksempel og forby organisasjoner basert på deres ideologiske plattform, noe som gjør et forbud enda mer problematisk og inngripende med tanke på foreningsfriheten og ytringsfriheten. Dessuten er det langt fra sikkert at et forbud vil virke etter hensikten.

Et forbud kan bidra til å radikaliserer slike grupper ytterligere ved at de får sitt verdensbilde bekreftet: at eliten undertrykker meninger de ikke liker, og at de som annerledestenkende og opposisjonelle blir forfulgt.

Rettslige prosesser rundt organisasjonsforbud kan gi slike organisasjoner mye gratis oppmerksomhet. Hvis de vinner saken, kan det oppfattes som om de normaliseres og

legitimeres. Hvis de taper saken og blir forbudt, kan de enkelt lage en ny organisasjon med et nytt navn. Eller «gå under jorden» og slik gjøre det vanskeligere for politimyndigheter å holde oversikten over dem.

Tyskland er et eksempel på at forbudslinjen ikke har gitt ønskede resultater. Det er svært uvanlig med forbud mot rasistiske organisasjoner i europeiske lands lovgivninger, men Tyskland skiller seg spesielt ut. De har historiske erfaringer som gjør dette mer forståelig. Forbudet mot rasistiske og høyreekstreme organisasjoner reguleres av artikkel 9.2 i den tyske Grunnloven og en egen foreningslov. Dersom en organisasjons formål eller virksomhet strider mot foreningsloven eller grunnloven, kan de rammes av forbudet.

Kriminalisering av høyreekstreme grupper i Tyskland har ikke ført til at disse har forsvunnet. Snarere tvert imot er Tyskland blant landene i Europa der høyreekstreme grupperingene står sterkest.

Valget står imidlertid ikke mellom å forby ekstreme organisasjoner og å stå maktesløse overfor dem. Et alternativ er å reagere raskere og tydeligere med det samme ekstreme organisasjoner truer med vold eller er voldelige. Vi må tåle ekstreme organisasjoner, men i det de trår over grensen, så må det sendes et tydelig signal. Grensen er det loven som setter.

I stedet for å forby organisasjoner, bør man heller slå hardt ned på de konkrete voldshandlingene de begår. Dersom voldshandlingene er grove og systematiske, bør de eksisterende lovbestemmelsene brukes mot ekstreme organisasjoner. Så lenge de opererer innenfor lovens rammer, bør de bekjempes ideologisk og faktisk i den løpende verdikampen i samfunnet gjennom å advare mot konsekvensene av deres ideologi og gjennom å korrigere deres ekstreme virkelighetsforståelse. Spørsmålet er om man også bør begrense deres muligheter til å markere seg i det offentlige rom.

4 Forsamlingsfriheten: Når er det legitimt å forby en markering?

Markeringer og demonstrasjoner i det offentlige rom er en av metodene militante islamister og høyreekstreme organisasjoner bruker for å få oppmerksomhet og spre sitt budskap. Det lille venstreekstreme miljøet AFA, virker mindre opptatte av oppmerksomhet, men de mobiliserer ofte for å sabotere markeringene til de høyreekstreme.

Profetens Ummah ble gradvis etablert som en organisert gruppering etter en demonstrasjon mot en karikaturtegning av profeten Muhammed som ble publisert i Dagbladet i februar 2010. En gruppe som kalte seg «De frivillige» samlet rundt 3000 demonstranter på Universitetsplassen for å protestere mot Dagbladet. Mohamed Mohyeldin som var en av appellantene «advarte» mot «et 11. september på norsk jord». Året etter demonstrerte deler av det samme miljøet mot Afghanistan-krigen på Eidsvolds plass, men det var først da de demonstrerte foran den amerikanske ambassaden i Oslo i 2012 at de kalte seg selv for Profetens Ummah. Foranledningen var en satirisk Youtube-film om profeten Muhammed. Demonstrasjonen besto av rundt 100 deltakere og var ledet av Ubaydullah Hussain. De viftet med svarte islamistiske flagg og hyllet Osama bin Laden og andre kjente militante islamister.

Innholdet i appellene kan betraktes som voldsforherligende og på grensen til voldsopfordrende. De fikk likevel lov til å holde sine markeringer og ble ikke straffet for sine ytringer der.

Den nordiske motstandsbevegelsen arrangerer forholdsvis store demonstrasjoner i Sverige og klarer å få massiv oppmerksomhet rettet mot seg, men her i Norge har de vært avhengig av svensk hjelp for å markere seg fysisk i offentligheten.

Fredrikstad ligger nær den svenske grensen, og var derfor et passende sted å møtes for å arrangere en felles demonstrasjon da DNM for første gang skulle markere seg i Norge. Men 29. juli 2017 gikk det ikke helt etter planen. Politiet i Fredrikstad grep inn og nektet dem å holde sin markering. Begrunnelsen var fare for «alvorlig forstyrrelse av ro, orden og lovlig ferdsel». ²² Da satt de seg i bilene sine og kjørte videre til Kristiansand. Der fikk de lov til å marsjere i sentrum av byen med sine grønne flagg med Tyr-runer, som ble brukt av tyske nazister og som et germansk symbol på krigsguden Ty.

Marsjen besto av rundt 70 personer. De delte ut to ulike flyveblad. På det ene sto det: «Knus homolobbyen», på det andre: «Ta tilbake makten fra globalistene». Det ble organisert en spontan motdemonstrasjon, men for sent, siden de ikke kom i gang før marsjen var over. ²³

I forbindelse med disse to situasjonene oppstod det en debatt om hvorvidt nynazister skulle ha lov til å holde markeringer i det offentlig rom. Ordføreren i Fredrikstad Jon Ivar Nygård tok til orde for et nasjonalt forbud mot nynazistiske demonstrasjoner: «Jeg tenker at alle ytringer ikke er av lik verdi. Nazistiske budskap har ikke samme verdi som andre ytringer», sa han til NRK. ²⁴ Seniorforsker Terje Emberland ved HL-senteret støttet initiativet fra en gruppe innbyggere i Fredrikstad som ønsket et generelt forbud mot nazi-demonstrasjoner:

«Slike forbud vil hindre dem i å spre sine rasistiske, homofilifiendtlige og antisemittiske meninger. Sånn sett er det er prisverdig tiltak fra Fredrikstad kommune», sa Emberland i den samme saken fra NRK.

Det kom sterke reaksjoner også i Kristiansand etter at DNM demonstrerte der. Det var uvanlig syn å se nynazister marsjere i sentrum av byen. Noen opplevde det som svært skremmende. Det ble også reagert på at politiet førte bort folk som forsøkte å sperre for demonstrantene.

I flere avisinnlegg i lokale og nasjonale aviser ble det argumentert for et generelt demonstrasjonsforbud for nynazister. Et slikt forbud ville vært i strid med retten til å demonstrere, som er nedfelt i både internasjonale konvensjoner og i norsk grunnlov.

I FNs menneskerettserklæring av 1948 heter det i artikkel 20 at «Enhver har rett til fritt å delta i fredelige møter og organisasjoner». Det samme sies i Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen av 1951: «Enhver har rett til fritt å delta i fredelige forsamlinger og til frihet til forening med andre, herunder rett til å danne og slutte seg til fagforeninger for å verne sine interesser.» Forsamlingsretten ble uttrykkelig grunnlovsfestet i Norge etter grunnlovsrevisjonen 13. mai 2014. I Grunnlovens § 101 heter det at alle kan møtes i fredelige forsamlinger og demonstrasjoner.

Til tross for at forsamplingsretten er en grunnleggende menneskerettighet, har politiet likevel anledning til å forby eller oppløse en demonstrasjon. Før måtte man søke om tillatelse for å holde en demonstrasjon, opptog, møte, stand eller lignende, men nå er prosedyrene slik at det holder å varsle politiet om det i god tid i forveien. Politiet skal ikke gi tillatelse, men skal sikre at arrangementet kan «avvikles uforstyrret», og samtidig sikre at demonstrasjonen medfører minst mulig hinder for øvrig ferdsel.²⁵ Politiets oppgave er å legge til rette og beskytte ytringsfriheten og forsamplingsretten. Men dersom det er grunn til å frykte for alvorlige ordensforstyrrelser eller at formålet med arrangementet er lovstridig, eller at det skjer lovbrudd i tilknytning til demonstrasjonen, så har politiet anledning til å stanse eller oppløse en demonstrasjon i henhold til Politiloven § 11 å. Det er for eksempel forbudt for deltakere i en demonstrasjon å opptre maskert.²⁶

Politiet i Fredrikstad tillot ikke Den nordiske motstandsbevegelsen å holde sin markering der, men de fikk lov til det i Kristiansand. Politiet skal forholde seg til forsamplingsretten på lik måte, men hvordan de forholder seg til et bestemt tilfelle vil avhenge av den konkrete situasjonen der og da, for eksempel om de har nok ressurser til å ivareta hensynet til orden og sikkerhet for publikum.

Å gi politiet hjemmel til å kunne forby en demonstrasjon basert på ideologien de fremmer, ville vært et alvorlig inngrep i ytringsfriheten. Det ville betydd «å åpne Pandoras eske». Det er ikke så enkelt for politiet å vurdere hvilken ideologi arrangørene forfekter og om det er innenfor eller utenfor. Det ville også skapt stadige diskusjoner om forskjellsbehandling. Ideologien er ikke relevant så lenge de ikke gjør noe ulovlig.

Jurist og fagdirektør i Norges institusjon for menneskerettigheter, Anine Kierulf sier at det er i strid med Grunnloven å forhåndssensurere. «De skal få lov til å formidle ytringene sine. Og

hvis de gjør noe ulovlig, gjennom bruk av vold, fremsettelse av trusler eller gjennom formidling av straffbare hatefulle ytringer, så må det få konsekvenser.»²⁷

Forhåndssensur betyr at man tar for gitt at organisasjonen som organiserer en markering kommer til å gjøre eller si noe som er ulovlig, og derfor foregriper man gjennom å forby arrangementet. Lars Gule advarer mot en slik praksis: «Hvis politiet gjør det, så sensurer man meninger. Det skal politiet ikke gjøre. Politiet skal tiltale folk for fullbyrdede forbrytelser hvis etterforskningen viser at det er det som har skjedd. Politiet må derfor filme og ta bildet for å ha grunnlag til det».²⁸

I Sverige tillater politiet Den nordiske motstandsbevegelsen (Nordiska Motståndsrörelsen) å marsjere ved Riksdagen med skjold og hjelmer. Det kan skape frykt i befolkningen og gi et inntrykk av at organisasjonen er en slags semioffisiell militær avdeling.

Som Jacob Aasland Ravndal påpeker er det også mulig å gi lovlige organisasjoner har rett til å arrangere demonstrasjoner og markeringer, men også å legge noen rimelige begrensninger. Forsamlingsfriheten betyr ikke at man kan marsjere akkurat hvor man vil. Det er for eksempel mulig å nekte tillatelse til å demonstrere på svært sentrale og folkerike lokasjoner.

Restriksjoner kan imidlertid oppleves som innskrenkende og forsterke offerrollen dersom de ikke håndheves likt. Ekstreme islamister fikk lov til å stå på Universitetsplassen og foran Stortinget da de protesterte mot ytringsfriheten i 2010 og Afghanistankrigen i 2012.

Et praktisk problem med høyreekstreme demonstrasjoner er at det mobiliseres til motdemonstrasjoner. I Norge er som regel motdemonstrantene langt flere, noe som betyr at politiet må være i beredskap. Motdemonstrasjoner er likevel en positiv effekt av ytringsfriheten. Hadde vi overlatt til politiet å bestemme hvem som får lov til å ytre seg i det offentlige rom, ville det fungert som en sovepute og ikke engasjert folk til å ta til motmæle mot høyreekstremister. Problemet er imidlertid at slike demonstrasjoner innimellom genererer voldelige konfrontasjoner.

Det er derfor viktig at politiet er godt forberedt, for å opprettholde ro og orden og forebygge at demonstrasjoner utarter seg til konfrontasjon, voldsbruk og opptøyer. Ifølge Anine Kierulf, kan voldelige konfrontasjoner skape et inntrykk av at det er farlig at disse gruppene finnes, og at staten står maktesløse i møte med dem. «Realiteten er at staten har voldsmonopolet og at det kreves kun litt innsats for å få kontroll på situasjonen.»²⁹

Det samme påpeker også Lars Gule: «Dersom det fremkommer trusler eller hatefulle ytringer, så skal det reises tiltale.» Han mener politiet var for slepphendte med Den nordiske motstandsbevegelsen da de demonstrerte i Kristiansand. I en situasjon som oppstod, dyttet en demonstrant politiet til side og gikk videre. «Politiet burde ha tatt ut tiltale mot dem for å ikke ha etterkommet politiets pålegg. DNM kunne ha fått en bot og en lærdom for neste gang», sier Gule.³⁰

Forsamlingsfriheten er en grunnleggende rettighet som må respekteres. Det offentlige rom tilhører ikke staten eller en bestemt gruppe i samfunnet, men er et felles eie. Politiets oppgave er å legge til rette for at vi som borgere kan formidle våre meninger gjennom demonstrasjoner og arrangementer i det offentlige rom. Det samme prinsippet gjelder her

som i spørsmålet om organisasjonsretten. Også ekstremister har ytringsfrihet, men krysser de lovens grenser, må politiet reagere raskt og tydelig. Vi andre i det sivile samfunnet kan ta til motmæle gjennom å bruke den samme forsamlingsfriheten og ytringsfriheten som gjelder likt for alle.

5 Ytringsfriheten: Hvilke ytringer skal vi tåle og hvilke skal vi straffeforfølge?

Et av de vanskeligste og mest kontroversielle områder i forbindelse med ytringsfrihetens grenser er hatefulle ytringer. Dette ble påpekt også av Ytringsfrihetskommisjonen allerede i 1999. I sin utredning mente Kommisjonen at «Norge, med en rimelig våken offentlighet, ikke behøver å gå lengre i retning av strafferettslige sanksjoner mot diskriminerende ytringer enn det som er et godtatt internasjonalt minimum.» Ifølge Kommisjonen bidrar friheten til å ytre seg i det offentlige rom «til utluftning, renselse og anstendigjøring av standpunkter gjennom samtale og kritikk.» De argumenterte videre med at diskriminerende holdninger må få komme til uttrykk, «for det er først når de er uttrykt, at de kan bekjempes gjennom offentlig kritikk.»³¹

5.1 Ytringsfriheten er ikke absolutt

Fokuset på hatefulle ytringer er mye sterkere i dag enn det var den gang. Dels skyldes dels 22. juli-terroren. Terroristen Anders Behring Breivik var aktiv i bloggspæren og hentet mye av sitt forvrengte verdensbilde derfra. Dels skyldes det fremveksten av hatefulle ytringer gjennom sosiale medier. Kravene om sensur og straff av hatefulle ytringer er – naturlig nok - blitt sterkere. Det å slå ned på hatefulle ytringer er for eksempel blant de prioriterte saksområder for påtalemyndigheten i 2019.³²

Ytringsfriheten er en viktig bærebjelke i et liberalt, demokratis samfunn, men den er ikke absolutt. Alle vestlige land har begrensninger av ytringsfriheten. At for eksempel oppfordring til vold er straffbart, er ikke kontroversielt i det hele tatt. Forbudet mot hatefulle ytringer er derimot svært kontroversielt. Dette fordi det er uenigheter om hva som er rasistisk og hatefult, men også fordi det er uenigheter om ytringsfrihetens grenser.

5.2 Det er forskjell på ord og handlinger

Begrepene som brukes i ytringsfrihetsdebatten er ofte forvirrende. For eksempel brukes hatkriminalitet og hatefulle ytringer om hverandre. Men det er forskjell på ord og handlinger. Hatkriminalitet defineres av politiet som «Straffbare handlinger som er helt eller delvis motivert av negative holdninger til en persons etniske, religiøse, seksuell orientering.» Vold mot en person på bakgrunn av hans identitet sender et budskap til hele gruppen og kan skape frykt.

Et eksempel på hatkriminalitet er volden Liban Hassan Nur ble utsatt for i mai 2016. Liban og noen venner var invitert til russetreff på Os, like syd for Bergen. Stemningen var fin, men ganske tidlig i festen fikk han slengt «neger» etter seg. Da han tok dette opp med vedkommende som hadde sagt det, endte det opp med at Liban fikk rundjuling av flere personer og mistet bevisstheten. Han ble sparket flere ganger mens han lå nede. Ugjerningen ble til og med filmet med mobilkamera. «Se en skamslått neger, du må faen ikke komme her, din jævla fitte» sa han som filmet. Ifølge dommen fra Bergen tingrett skal

tiltalte ha gått ned på en fest i nærheten og vist frem videoen til flere av deltakerne på festen.³³ Både ytringene og volden er alvorlig nok i seg selv, men dette var en kombinasjon av disse.

Strafferammen er på seks år for kroppsskade og tre år for hatytringer. Gjerningsmannen, som var 17 da det skjedde, fikk 110 timer samfunnsstraff. Liban stod frem med historien sin i media og fikk massiv støtte.

Når det gjelder hatefulle ytringer, så defineres de litt ulikt av akademia, Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO), domstolene og i mediedebatten, men den rettslige definisjonen er formulert i Straffeloven § 185 om hatefulle ytringer og lyder slik:

«Med diskriminerende eller hatefull ytring menes det å true eller forhåne noen, eller fremme hat, forfølgelse eller ringeakt overfor noen på grunn av deres

- a) hudfarge eller nasjonale eller etniske opprinnelse,
- b) religion eller livssyn,
- c) homofile orientering, eller
- d) nedsatte funksjonsevne.»

Bestemmelsen er en videreføring, med visse endringer, av den tidligere rasimeparagrafen. Den ble innført i straffeloven i 1970 i forbindelse med ratifikasjonen av FNs rasediskrimineringskonvensjon som inneholder en forpliktelse til å kriminalisere rasistiske ytringer i artikkel 4.a. Strafferammen er på 3 år.

I Norge har hatkriminalitet vært i fokus, mens ytringer har fått langt mindre oppmerksomhet. Domstolene har vært svært varsomme med å straffe noen etter rasimeparagrafen. Det antas at hele 9 av 10 anmeldelser for overtredelse av § 185 henlegges av norsk politi.

Jurist Anine Kierulf sier at grunnen til at vi beskytter ytringer mer enn handlinger er at ytringer ikke gjør den samme fysiske skaden. «Det er også fordi ytringer har paradoksalt nok potensial til å endre en hel verden. For eksempel styreformene i et land. Det er ideens potensial som gjør at vi beskytter dem så sterkt. Ytringer er mildere enn handlinger, men kan være sterkere i sin effekt.»³⁴

5.3 Skal loven beskytte enkeltindivider eller grupper?

De siste årene har vi imidlertid fått flere dommer, men også mer diskusjon om ytringsfrihetens grenser. Hvor mye skal vi stole på at den offentlige debatten løser seg selv, og hvor mye skal vi overlate til myndigheter? Følgende eksempler kan være et godt utgangspunkt for en drøftelse av hvor grensene for ytringsfriheten skal trekkes opp.

En dørvakt i Stavanger ble gjentatte ganger og høylytt kalt for «jævla neger» og «jævla svarting» i 2010. Han som fremsatte disse hatefulle ytringene spurte vaktlederen «hvorfor tillates negre å jobbe i Norge og hvor lenge han hadde tenkt å la en neger styre døren til

utestedet.»³⁵ Høyesterett fastslo i 2012 at tiltaltes utsagn innebar en grov nedvurdering av en gruppes menneskeverd. Han oppfordret til diskriminerende handlinger, og fremsatte ytringene i nærværet av et titalls andre personer. Det ble lagt vekt på at den fornærmede var avhengig av respekt fra gjester og publikum. Strafferammen for hatefulle ytringer er tre år. I denne saken ble straffen 18 dagers betinget fengsel og en bot på 15.000 kroner pluss saksomkostninger. Dette er et eksempel på hatefulle ytringer som rammer en konkret person i det offentlige rom og som blir straffeforfulgt. Nedenfor ser vi to eksempler fra Bergen og Oslo med hatefulle ytring rettet mot mørkhudete og jøder som gruppe. Begge ble anmeldt, men med to forskjellige resultater.

Rett etter sykkel-VM i september 2017 ropte en mann midt i 30-årene «nigger» på Strandgaten i Bergen. Ingen personer med mørk hud var til stede, men Bergen tingrett som dømte mannen til å betale en bot på 10.000 kroner mente at ordet «nigger» likevel sender uheldige signaler til allmenheten.

Under Haugenfestivalen i Oslo 15. juni 2018 gratulerte Kaveh muslimene med avslutningen av fastemånedens Ramadan på denne måten: «Er det noen muslimer her? Eid Mubarak til dere.» Så fulgte han opp med å spørre: «Er det noen kristne her?» Ingen svarte.: «Er det noen jøder her?» Spurte han. Like stille. Mange lurte sikkert på hva som var poenget med disse spørsmålene? Så smalt han til: «Fuck jøder». Pinlig stillhet. «Nei da, bare kødda. Vi er alle guds barn», sa Kaveh. Han skjønnte kanskje at han hadde gått langt over streken. Seks dager tidligere hadde han skrevet på Twitter: «....Fucking jøder er så korrupte».³⁶

Ervin Kohn fra Antirasistisk Senter anmeldte Kaveh til politiet, med begrunnelsen at Kavehs uttalelser bidrar til å forhåne og fremme hat mot jøder, og at samfunnet må sette foten ned og si tydelig ifra at det ikke er lov å si slikt.

Statsadvokaten henla saken. 10. januar 2019 ble dette formidlet i NTB-artikler med overskriften: «Statsadvokaten: «Fuck jøder» er ikke en hatefull ytring».³⁷ I begrunnelsen hadde statsadvokat Trude Antonsen skrevet at uttalelsen er sterkt nedsettende, krenkende og usann, men at den ikke rammes av straffeloven.

Nå er dette ikke en høyesterettsdom, men rettstilstanden på ytringsfrihetsområdet utvikler seg fort, er tilfeldig og skaper stor usikkerhet. En vanlig mann på gata blir straffet for å ha sagt «nigger» uten noen mørkhudete til stede, mens en hatefull ytring fra en rapper som sier «fuck jøder» fra en konsertscene og fra en twitterkonto med over 4000 følgere får ikke en rettslig prøving en gang. Skadeeffekten av det siste er åpenbart større. Ikke minst med tanke på historien med antisemittisme og at en kjent musiker har større makt til å påvirke opinionen enn en tilfeldig person på gata. Menneskerettighetene og andre konvensjoner som forplikter oss til å ha lovgivning mot hatprat er egentlig en respons på jødehatet som førte til Holocaust. Problemet med henleggelsen er at den kan ha en uheldig signaleffekt. Det kan skape et inntrykk av at det er innafor å si fuck jøder, spesielt i måten mediene formidler Statsadvokatens budskap. At «fuck jøder» ikke er hatefullt.

Denne inkonsekvensen i forståelsen av forbudet mot hatefulle ytringer skaper forvirring. Loven gir påtalemyndighetene et vidt rom til å ta ut tiltale eller la være. Påtalejuristen i politiet sitter og tolker og bruker sitt skjønn. Det er alltid en omfattende skjønnsanvendelse når de beslutter om en sak faller inn under loven eller ikke. Konsekvensen kan bli at loven ikke

tolkes og håndheves konsekvent. Én jurist mener at en sak må påtales, en annen jurist i nabopolitidistriktet tenker noe helt annet. Domstolene kan også forholde seg ulikt når de får disse sakene til behandling.

Høyesterett har med referanse til lovforarbeidene påpekt at loven rammer bare ytringer som er «kvalifisert krenkende». Ifølge rettspraksis handler det om utsagn som «oppfordrer eller gir tilslutning til integritetskrenkelser» eller som «innebærer en grov nedvurdering av en gruppes menneskeverd».

Ekstremismeforsker Lars Gule mener Riksadvokaten burde gitt større veiledning i denne type saker, og bedt om tiltale i noen mer høyprofilerte saker. «Rettsvesenet skal ikke brukes til å forfølge alle typer lovbrudd, de må prioritere. Derfor skal de heller ikke forfølge alle strengt tatt ulovlig ytringer. Da hadde de fått mye å gjøre. Det ville vært helt umulig.»³⁸

Men hvilke saker skal Riksadvokaten prioritere? For å svare på det, må vi først diskutere hva vi skal med paragrafen om hatefulle ytringer.

5.4 Hvorfor trenger vi forbudet mot hatytringer?

Venstres landsmøte i 2015 mente at vi ikke trengte rasismeparagrafen i det hele tatt. De foreslo å fjerne paragrafen fra straffeloven. Begrunnelsen var at ekstreme holdninger bekjempes best i det åpne rom. I vedtaket het det blant annet at «Ytringsfriheten bør utvides slik at ekstreme eller hatefulle ideer og fordommer kan utfordres i det offentlige rom».³⁹

Hovedansvaret for å imøtegå hatefulle ytringer ligger hos oss vanlige borgere og det sivile samfunnet. Det har Venstre helt rett i. Domsavgjørelser er symbolske – rasismen eller hatet går ikke opp eller ned på grunn av disse dommene eller manglende dommer.

Vi har hatt forbud mot hatefulle ytringer i Norge siden 1970, men det har på ingen måte demmet opp for hatefulle ytringer. Det landet i Vesten som regulerer ytringene mest, av helt forståelig grunner, er blant landene som har det farligste høyreekstreme miljøet. Tyskland er et eksempel på at lover og regler mot dette ikke er tilstrekkelig. Sverige har ikke vært strenge lovmessig, men de sosiale reglene er sterkere. De er også flinkere til å registrere hatkriminalitet.

Anine Kierulf advarer mot tanken om å overlate til staten å ta seg av hatefulle ytringer. «Det er kanskje ikke så farlig i Norge, men tenk om denne tanken var utbredt i USA. Du vil ikke at Trump skal bestemme hvilke ytringer som skal være lovlige og hvilke som skal forbys.»⁴⁰

Det å ha en paragraf mot hatefulle ytringer, betyr ikke at vi overlater det til staten å ta til motmæle mot hatet. Paragrafen og rettsavgjørelser trekker opp noen grenser og sender noen signaler på hva som er greit og hva som ikke er greit å si i det offentlige rom.

Dette skal i prinsippet gjøres gjennom å bruke juridiske sanksjonsmidler mot noen grove tilfeller av ekstreme ytringer. Men *når* det skal gjøres er det ikke lett å vurdere. Det blir hele tiden sagt og skrevet mye som er ekstremt, ikke minst i sosiale medier, men når er det rimelig å trekke inn politiet og rettsvesenet?

Politiet og rettsvesenet har langt fra kapasitet til å straffeforfølge alle lovbrudd i Norge. Det kan derfor bli litt tilfeldig hvilke saker som tas for retten. Men for å unngå at paragrafen mot hatefulle ytringer håndheves for tilfeldig og inkonsekvent, trenger vi en diskusjon om hva den skal brukes til.

1. En begrunnelse for å bevare loven er at vi er forpliktet til det av FNs rasediskrimineringskonvensjon. Det var derfor loven ble innført i 1970. Men dette er et formalistisk argument som ikke gir en retning på hvordan loven skal håndheves.
2. En annen begrunnelse kan være av hensyn til de konkrete personene som rammes. Hatefulle ytringer rammer enkeltindividets integritetsfølelse og trygghetsfølelse.
3. En tredje begrunnelse kan være å ikke tenke på individene, ettersom de beskyttes av andre bestemmelser, men på minoritetsgruppene. Da har staten et ansvar for å beskytte dem mot hatefulle ytringer.
4. En fjerde begrunnelse kan være at hatytringer kan en gang i fremtiden føre til vold. Logikken er derfor at vi ikke må vente til det skjer, men heller slå ned på ytringer her og nå. At forfølgelse av ord er nødvendig for å forebygge vold.
5. En femte begrunnelse kan være av hensyn til samfunnet som helhet. Det vil si at vi med hatefulle ytringer får et dårligere debattklima og at det er statens oppgave å være en garantist for samfunnets moral.
6. En sjette begrunnelse kan være at forbudet mot hatefulle ytringer skal beskytte selve ytringsfriheten. Fordi hatytringer i seg selv innskrenker ytringsfriheten ved å skremme folk fra å delta i samfunnsdebatten. Spesielt hatefulle ytringer som rammer politikere eller samfunnsdebattanter på bakgrunn av for eksempel deres etniske bakgrunn.

Av alle de seks begrunnelsene fremstår den siste som den mest aktuelle i dagens Norge, og kanskje også den mest nyttige siden den ikke er ment å begrense ytringsfriheten, men å beskytte den. Ytringsfrihetens sentrale funksjon er at meningene skal få brynes mot hverandre. Dersom noen grupper holdes unna debatten på grunn av hatefulle ytringer og det generelle hatske klimaet i debatten, så kan resultatet bli at meningene ikke brynes mot hverandre. Det er en utfordring for demokratiet. Derfor bør slike saker prioriteres.

Videre er spørsmålet om hvorvidt det skal trekkes en klar distinksjon mellom generelle ytringer som rammer en gruppe, og ytringer som rammer enkeltindivider. For eksempel at det er straffbart å si at «du som neger ikke burde ha fått jobben» som i dørvakt-saken, men at et generelt utsagn av typen «negre er late» eller bare bruken av ordet «nigger» som i Bergen-saken ikke blir straffeforfulgt fordi det ikke rammer noen konkrete personer, men er en generell rasistisk bemerkning. Man kan argumentere for at skadeprinsippet burde vært individorientert og ikke gruppeorientert.

Lars Gule mener at hatefulle ytringer per definisjon er skadelige: «Hvis du krenker noens menneskeverd, innskrenker noens menneskerettigheter eller i en annen form undergraver demokratiske prinsipper, da påfører du individet og samfunnet en skade.» Han sier videre at hvis vi skal straffe de generelle ytringene, så er det svært mange av dem. Og skadeeffekten er ikke så tydelig. «Det er her det pragmatiske skjønnsvurderingen kommer inn i vurdering av straffeverdighet.»⁴²

Anine Kierulf påpeker fra sin side at rasismeparagrafens historiske bakgrunn, og måten den er blitt tolket på, indikerer at den ikke er der for å beskytte enkeltindivider, den enkelte dørvakt eller den enkelte muslim eller den enkelte jøde som ytringen er rettet mot, men å beskytte minoritetsgruppene mot det hatet som den ytringen kan skape i resten av samfunnet. Spørsmålet som blir vurdert av retten er om ytringen er egnet til å skape et slikt hat der ute.

Det betyr at hvis du for eksempel får en hatefull melding i innboksen din, så skal den ikke rammes av § 185a. Det er ubehagelig for deg som mottar den, men fordi den ikke er fremsatt offentlig, så er den ikke egnet til å skape hat mot gruppen du er en del av.

Skadepriippet forstått som fysisk skade mot individene mener hun allerede er dekket av andre bestemmelser. I straffeloven er det forbud mot trusler, mot sjikane, personforfølgelse, mot privatlivets krenkelse og forbud mot æreskrenkelser. Alt dette skal verne en persons fysiske og psykiske integritet mot den skaden som blir akkurat den personen til del. Men paragrafen om hatefulle ytringer er ikke individfokusert.

Det er med andre ord effekten av en ytring som bestemmer om en hatefull ytring er straffbar. Er ytringen egnet til å skape hat skal den rammes, det spiller liten rolle hvordan det var ment. De som siktes for hatefulle ytringer forsvarer seg som regel med at de ikke er rasistiske og at de ikke har ment å være hatefulle. Det er vanskelig å vite hva som foregikk i hodet i forbindelse med ytringen og hva som var avsenderes intensjon, men effekten av ytringen er det lettere å vurdere for domstolene.

Det er dette som skiller hatytringsparagrafen fra de øvrige straffebud som skal ramme hatkriminalitet: Mens hatkriminalitet er betinget av hatefull intensjon, ser § 185 isteden på (antatt) effekt.

Å forby hatefulle ytringer for å forebygge vold kan også være problematisk. For det første er det ikke lett å forutse hvilke konsekvenser ord som sies i dag vil ha i fremtiden. For det andre er det problematisk å sensurere ord i forkant av at noe mer alvorlig kan potensielt skje. For det tredje kan en slik tilnærming virke mot sin hensikt. Undertrykkelse av ytringer kan i verste fall forårsake mer ekstremisme og vold.

Den siste innvendingen er kjent som «trykkokerteorien». Kort oppsummert går denne teorien ut på at forsøk på å holde igjen, forby eller legge lokk på meninger som deles av deler av befolkningen, men ikke av eliten, kan gjøre det enklere for ekstreme aktører å rekruttere og mobilisere, delvis fordi deres narrativ om en politisk korrekt elite som holder ukorrekte meninger nede blir mer troverdig, og delvis fordi disse ekstreme aktørene da får monopol på meninger som i utgangspunktet er mindre ekstreme enn det de selv står for.

Voldsoppfordring derimot kan være farlig, men det er allerede forbudt. Problemet er at ekstremistenes bruk av voldsforherligelse kan være fordekte terroroppfordringer. Bør også denne type ytringer forbys?

5.5 Forby voldsforherligelse?

En forherligelse av hatkriminalitet er ikke nødvendigvis det samme som en hatefulle ytring, men kan oppleves som svært provoserende og avskyelig. Etter terrorangrepet i New Zealand 15. mars 2019, der 50 muslimer ble drept og like mange skadet av høyreekstremisten Brenton Tarrant, skrev Den nordiske motstandsbevegelsen følgende på sine nettsider:

«Når alt kommer til alt er det altså egentlig ikke noe merkelig med at det som i dag skjedde på New Zealand har skjedd. Egentlig er det som er mest bemerkelsesverdig at ikke slikt skjer oftere.»⁴³

Trusler og oppfordring til vold er direkte skadelige og er allerede forbudt, men voldsforherligelse er tillatt. Men den type ytringer kan være i en gråsonelandskap. Voldsforherligelse kan oppfattes som en indirekte oppfordring til vold.

I 2013, mens Ubaydullah Hussain fungerte som talsperson for Profetens Ummah, hadde han ved flere anledninger hyllet en rekke terrorhandlinger og terrorister på sin egen Facebook-profil. Rett etter terrorangrepet ved gassproduksjonsanlegget i In Amenas i Algerie i januar 2013 der 23 gisler ble drept, deriblant fem nordmenn, skrev Hussain følgende på sin Facebook-profil:

«Måtte Allah swt [Allah den høyeste] belønne våres brødre med den største og beste Paradiset og drive fiender av Islam ut av våres land og utslette dem. Amiin.»⁴⁴

Han ble tiltalt for oppfordring til terror. Statsadvokat Carl Fredrik Fari understreket i sitt innledningsforedrag i retten at disse ytringene som enkeltvis hyllester ikke er straffbare i seg selv, men det er summen som er straffbar. «Spørsmålet er om de kan forstås, ikke bare som en oppfordring, men som en oppfordring til også å iverksette terrorhandlinger», sa Fari til retten.⁴⁵

Saken endte med at Hussain ble frikjent for terroroppfordring. Det å samle fem ulike ytringer med voldsforherligelse og si at de til sammen utgjør oppfordring til terror førte ikke frem i retten. Om noen hadde anmeldt Den nordiske motstandsbevegelsen for terroroppfordring på bakgrunn av kommentaren på deres nettsider, så ville også de antakelig tapt saken for retten. Spørsmålet er om terrorforherligelse bør kriminaliseres slik det er i Storbritannia?

Ekstremister har lært å komme med voldsoppfordringer på en mer sofistisert måte enn tidligere. Mange kan oppfatte noe som en klar oppfordring om å gjenta et terrorangrep, selv om politiet og retten ikke gjør det.

Lars Gule er skeptisk. «Vi må tåle å høre ting vi ikke liker. Også de som er i grenseland. Det er vanskelig å bestemme hva som er riktig og gal voldsforherligelse, og det er vanskelig å håndheve.»⁴⁶

Voldsforherligelse forekommer ofte, ikke minst på sosiale medier. Problemet med å forby den type ytringer er som Gule påpeker at det er vanskelig å håndheve det. Hvilke typer voldsforherligelser skal være innafor og utafor? Hvis man for eksempel straffer forherligelse av ISIL sine terroraksjoner mot kurdere i Irak, hva med forherligelse av kurdernes hevnaksjoner mot ISIL?

En løsning kan være at politiet tar kontakt med noen av dem som systematisk driver med voldsforherligelse, og advarer mot slike innlegg på for eksempel Facebook eller andre sosiale medier. Men hvis noen over tid kommer med slike ytringer, og har en posisjon og et publikum, så kan man bygge en sak mot dem.

Politiet og rettsvesenet bør ikke bruke ressurser på de som forherliger vold og terror av generelle moralske eller ideologiske overbevisninger, men konsentrere seg om aktører som driver systematisk med voldsforherligelse og har en agenda med det. For eksempel lederskikkelser i ekstreme miljøer som gjennom voldsforherligelse retter beskjeden til et publikum. Da er det ikke lenger en subjektiv forherligelse som er målet, men mer en kommunikativ oppfordring som er målet. Det bør være lett for politiet og retten å se forskjell mellom de to. Men også i slike saker bør bevisbyrden være stor.

6 Ytringsrommet: Skal ekstreme synspunkter slippes til i samfunnsdebatten?

Tidligere i dette notatet kunne vi se hvordan ytringsfrihetslovene våre beskytter til og med terrorforherligelse og demonstrasjoner mot selve ytringsfriheten og demokratiet. I denne delen er ikke spørsmålet hvor myndighetene skal sette ytringsfrihetens grense gjennom lov og forskrift, men hvor vi i det sivile samfunnet skal sette vår subjektive grense. Hvem skal være innenfor uenighetsfelleskapet og hvem skal ekskluderes? Et slikt spørsmål handler ikke om ytringsfrihetens stilling i lovverket, men ytringskulturen i samfunnet. Om graden av åpenhet og toleranse for annerledestenkning.

Det er ikke bare faren for vold som bekymrer, men også det at ekstreme holdninger blir normalisert og at vi får en forskyvning av debatten lenger ut til høyre. Ting som var uhørt å si tidligere i den offentlige samtalen, blir sagt i dag. Flere tar derfor til orde for å ikke legitimere slike holdninger gjennom å slippe til stemmer som forfekter dem i samfunnsdebatten.

6.1 Ekstreme og ytterliggående organisasjoner på festivaler.

Blant de hundrevis av foreningene som deltok og hadde stand under Arendalsuka i 2018, var også organisasjonen Stopp Islamisering av Norge (SIAN) og partiet «Alliansen». Vi snakker her om svært marginale organisasjoner som er avhengig av å få oppmerksomhet for å formidle sitt budskap, og for å kunne rekruttere nye medlemmer.

Arrangørene fikk kraftig kritikk for å ha tillat disse to aktørene å holde stand. Kritikere mente det bidro til å legitimere dem som normale organisasjoner.

Som vi så i avsnittet om forsamlingsretten, så skal det svært mye til for å nekte en organisasjon å holde en offentlig markering. Selv ekstremistiske og terrorforherligende organisasjoner som Profetens Ummah og Den nordiske motstandsbevegelsen har lov til å demonstrere eller marsjere ute i gatene så lenge de respekterer loven.

Deltakelse i festivaler er noe annet enn gatemarkeringer som skal godkjennes av ordenspolitiet. Spørsmålet blir om en slik festival som Arendalsuka skal utestenge bestemte posisjoner i debatten eller om de kun skal stille krav til at alle forholder seg til demokratiske spilleregler og ikke forstyrrer lov og orden.

Arendalsuka er et arrangement i privat regi, men er for alle praktiske formål et offentlig arrangement eid av kommunen. Det foregår også i det offentlige rom som er felles for alle.

Rådmannen i Arendal forklarer at retningslinjene for Arendalsuka går ut på at antidemokratiske og voldsrettete budskap er uønsket på scener og stands. «Ser vi at ytringene kan tolkes i den retningen, så må vi gripe inn. Men vårt resonnement er at

Alliansen og SIAN i det offentlige rom er mulig å imøtegå. Når kritikken blir rettet mot personer eller folkegrupper med oppfordring til hat eller vold, så må vi reagere på det.»⁴⁷

Om organisasjoner skal utestenges på bakgrunn av tidligere uttalelser og tidligere oppførsel, og ikke bare på bakgrunn av hvordan de oppfører seg under selve festivalen er et åpent spørsmål.

I denne diskusjonen bør en likevel også ta pragmatiske hensyn. Det er hundrevis av organisasjoner og foreninger som deltar i Arendalsuka. Små og marginale grupperinger som SIAN og Alliansen forsvinner i mengden. Skal de få oppmerksomhet, er de avhengig av en eller annen form for bråk. Enten at noen angriper deres stand eller at noen reiser debatten nasjonalt om deres deltakelse.

Det er nettopp det som skjedde i 2018. Den eneste grunnen til at publikum ble klar over at de var der, var at Antirasistisk Senter boikottet arrangementet og skapte oppmerksomhet rundt SIANS og Alliansens deltakelse. De fikk oppmerksomhet også som følge av angrepene fra Antifa-demonstrantene. Dette er et eksempel på en kontraproduktiv reaksjon. Man vil ikke at ytterliggående og ekstreme aktører skal være synlig og få lov til å få oppmerksomhet, men ender opp med å gi dem massiv gratis oppmerksomhet.

6.2 Ekstremister i media

Ekstremisten Arfan Bhatti ble invitert til å delta på SKUP-konferansen i mars 2010. Han var den gangen kjent som Norges farligste mann. I 2008 var han blant annet funnet skyldig i medvirkning til skytingen mot Det mosaiske trossamfunnets synagoge i Oslo som fant sted to år tidligere. Han var i tillegg tiltalt for planlegging av angrep på den amerikanske ambassaden i Oslo. SKUP forklarte at Bhatti ble invitert fordi han har inntatt rollen som pressereferer og representant for muslimer.⁴⁸

At journalister ga Bhatti en «plattform» eller et «mikrofonstativ» i en så viktig konferanse skapte ikke noen kontroverser den gangen. Trolig også fordi konferansen kun hadde journalister som publikum. Det finnes likevel en rekke eksempler med reaksjoner på at ekstremister eller ulike kontroversielle stemmer er blitt sluppet til i forskjellige medieflater.

I august 2014 ble talsmannen for Profetens Ummah, Ubaydullah Hussain, videointervjuet av VGTV. Der svarte han «absolutt» på spørsmålet om han støtter terrororganisasjonen ISIL. Han forsvarte også ISILs terrormetoder, inkludert halshugging av sivile. Han sa at halshugging ikke er tortur siden det er en effektiv måte å drepe på.⁴⁹ Som tidligere nevnt er det ikke forbudt i Norge å komme med voldsforherligende uttalelser, men spørsmålet er om mediene skal fungere som et mikrofonstativ for ekstremister som vil hylle terror mot sivile.

VG lagde flere oppfølgings saker, men mange reagerte på at Hussain ble behandlet for mykt i VGTV-intervjuet og at videoen derfor kunne brukes i organisasjonens propagandavirksomhet. Den 45 minutter lange videoen ble delt nesten 100.000 ganger og i flere land.

Den samme kritikken ble rettet også mot NRK etter en Brennpunkt-dokumentar om Den nordiske motstandsbevegelsen 8. desember 2017. Dokumentaren var viktig folkeopplysning og organisasjonen ble ikke fremstilt i et positivt lys, men nynazister fikk komme til orde uten å bli særlig konfrontert.

I begge disse tilfellene kom ekspert-forklaringene i separate oppfølgingssendinger. Det etterlyses med andre ord at TV-produkter med ekstremister blir utformet slik at det ikke kan brukes som propagandamateriell av ekstremistiske organisasjoner. Den praktiske implikasjonen av dette kan være at det kommer analytiske forklaringer og «samtidig imøtegåelse» i samme program. Dette er i så fall noe mediene selv må vurdere.

Det har også vært reaksjoner mot at Islam Nets Fahad Qureshi har sluppet for billig unna i media. Reaksjonene har gått på at han ikke har blitt konfrontert nok, og i noen tilfeller fremstått som "ekspertkommentator" på TV. Dette er en vanlig kritikk mot mediene og gjelder mange andre aktører.

Mediene er uavhengige og ingen kan instruere dem i hvordan de skal forvalte sin rolle i møte med ekstremister. I Vær Varsom-plakaten heter det at pressen ikke skal «gi etter for press fra noen som vil hindre åpen debatt, fri informasjonsformidling og fri adgang til kildene.»

Det bør likevel være legitimt å diskutere medieomtalen av ekstremister i den løpende debatten. Med tanke på at ekstremister i Norge er svært marginale, får de kanskje uforholdsmessig stor oppmerksomhet. Slike marginale grupperinger prøver å vokse på denne oppmerksomheten som de er avhengig av. I følge ekstremismeforsker Jacob Ravndal klarer ekstremistgrupper å utnytte hver tekst om dem til sin egen fordel, også negativ medieomtale.

«De har ekstrem lav oppslutning, men den kan bygge seg opp av medieomtalen.» Det å ignorere ekstremister kan være en del av en strategi. «Politiet og fagmiljøer må følge tett med på dem, men de fortjener ikke den enorme oppmerksomheten de får i mediene.»⁵⁰

6.3 Scenenekt: Ytterliggående posisjoner i debattmøter

Klassekampen fikk mye kritikk for å ha invitert Resetts redaktør, Helge Lurås til en paneldiskusjon om alternative medier under Arendalsuka i 2018. Noen mente at han ikke burde blitt invitert i det hele tatt, mens andre kritiserte Klassekampen for ikke å ha vært tøffe nok med kritiske spørsmål til Lurås for Resetts rolle i polariseringen av det offentlige ordskiftet.

Dette skapte en diskusjon om fenomenet No-platforming eller Scenenekt. Dette er en form for aksjon med krav om å nekte en person en talerstol, typisk på et universitet, høyskole eller på en konferanse. Scenenekt-aktivistene møter ikke sine meningsmotstandere med motargumenter, men med sabotasje og protester. Det handler ikke bare om å hindre at ytringene formidles, men også å hindre at de blir legitimert gjennom foredrag eller paneldebatter.

Scenenekting er blitt et fenomen på amerikanske universitets-campus, der enkelte studentgrupper forsøker å sabotere kontroversielle konservative foredragsholdere, med begrunnelse i å beskytte minoriteter. Aksjonene er typisk rettet mot stemmer som betraktes å ha kvinnefiendtlige eller minoritetsfiendtlige holdninger.

Når aksjonistene blir konfrontert med ytringsfrihetsargumentet, svarer de at retten til å ytre seg ikke er det samme som retten til å ha en plattform og til å bli lyttet til.

Scenenekt-aktivismen ses i sammenheng med identitetspolitikken i USA. I aktivistenes verdensbilde står kvinner sammen med ulike minoritetsgrupper, som homofile, transpersoner, svarte, muslimer osv., i en evig maktkonflikt med privilegerte grupper i samfunnet, spesielt voksne hvite menn.

Når alt er maktkamp, er det logisk at man passer på å underminere motstanderens maktmidler. En talerstol anses som et slikt maktmiddel. Den anses ikke som en nøytral arena der ulike meninger kan brytes mot hverandre, men en plattform for å utøve makt gjennom ord. På denne måten kan ytringsfriheten og talerstoler ses på som instrumenter for å holde ulike minoritetsgrupper nede samtidig som de «privilegerte» opprettholder sin dominans.

Et annet vanlig argument er at ytringsfriheten må veies opp mot skadeprinsippet (*harm principle*), som innebærer at retten til ikke å bli krenket må trumfe ytringsfriheten.

Problemet med krenkelsesargumentet mot ytringsfriheten er at krenkelse er en subjektiv størrelse. Personenes egenskaper eller karakteristika blir ofte i seg selv avgjørende for hvordan de leses og forstås. Men la oss si at de krenkede skal ha definisjonsmakten. Da må de akseptere at også andre identitetsgrupper kan føle seg krenket. Hva skal man gjøre med ytringsfriheten når krenkelse står mot krenkelse?

En som sier at homofili er synd krenker de homofile, men en homofil som snakker foran en forsamling kan også oppfattes som krenkende av de verdikonservative. En som kritiserer hijab kan krenke hijabbrukere, men en som bruker hijab på TV eller fra en talerstol kan av ulike grunner krenke mange. Hvem skal avgjøre hvem som skal nektes scene for ikke å krenke den andre gruppen?

Når akademikere nektes å holde foredrag, så ønsker man å hindre at den informasjonen og kunnskapen de har spres ut til studenter og andre. Man ønsker å beskytte befolkningen mot vitenskapelig informasjon eller intellektuelle ideer rundt bestemte temaer. Da har man signalisert at man ikke har tiltro til demokratiet og folks evne til ikke å misbruke informasjonen.

Det finnes eksempler der protestene er betimelige, og kravene om å stille kritiske spørsmål til ekstremister og kontroversielle debattanter er ikke det samme som scenenekt.

Klassekampen mente med rette at det var helt naturlig å invitere en representant for alternative medier i en debatt om nettopp alternative medier. Samtidig er det rimelig å forvente at man stiller kritiske spørsmål til Helge Lurås om Resetts forhold til presseetikken, for eksempel om den systematiske personrettede hetsen på deres nettsider og Facebook-

side. For eksempel, har sakene om Trine Skei-Grande og Sumaya Jirde Ali generert tusenvis av stygge personangrep uten at Resett har redigert dem bort.

Det å mene at en representant for alternative medier bør ekskluderes fra uenighetsfellesskapet og ikke inviteres til debatt, er i seg selv et polariserende standpunkt. For det første har representanter for alternative medier allerede en plattform og konkurrerer med de store avisene om antall delinger og lesertall på nett. Spørsmålet blir om det er bedre å diskutere og utfordre hverandre i nøytrale felles plattformer, eller å skape og forsterke ekkokamre og en fragmentert offentlighet?

Det er arrangøren som har privilegiet til å bestemme hvem de ønsker som innledere eller sammensetningen av et panel. Hvis man ønsker meningsbrytning rundt et bestemt tema, så må de ulike meningene bli reelt representert i diskusjonen. Meningsbærere trenger ikke å være eksperter.

Scenenekt-aksjoner bør ikke skremme arrangører fra å invitere også kontroversielle stemmer og aktører de er sterkt uenig med. Alternativet er utvikling av ekkokamre og en tribalisering av det offentlige ordskiftet. Det som er viktigst å unngå er at bestemte standpunkter stenges ut av debatten. Det kan bidra til å innskrenke ytringsrommet og kan være ødeleggende for en åpen debatt om viktige spørsmål i samfunnet.

Scenenekting, og iveren etter å stenge folk ute fra debatten, kan også forstås som et uttrykk for betydelig grad av skepsis til sine medborgere og deres evne til å takle dissens. Man tror de er lett påvirkelige og manipulerbare, og man stoler ikke på at de ikke lar seg påvirke. For eksempel at flere kommer plutselig til å støtte dødsstraff hvis en som er tilhenger får argumentere fritt for sitt syn. Da er man også skeptisk til fri meningsbrytning og selve demokratiet.

På generelt grunnlag er scenenekt en problematisk tilnærming med tanke på ytringskulturen, selv om det kan finnes situasjoner der scenenekt kan være forsvarlig. Det er vanskelig å definere noen klare prinsipper rundt scenenekt-problematikken. Om det er én gruppe som med rimelighet kan ekskluderes fra uenighetsfellesskapet, så er det ekstremister som støtter bruk av vold for politiske formål. Det er fordi de har ekskludert seg selv fra demokratiets spilleregler. De kan selvsagt intervjues av medier og portretteres i dokumentarfilmer siden mediene har en særskilt rolle å formidle informasjon til publikum, men da skal de ikke bli stående uimotsagt. Voldsforherligende ekstremister bør imidlertid ikke inviteres og behandles som vanlige «samfunnsdebattanter» i konferanser og debattarrangementer. Har du antidemokratiske holdninger og støtter politisk vold og terror, har du ekskludert deg fra den siviliserte samtalen.

7 Avsluttende bemerkninger

Ord kan såre, ord kan provosere og ord kan krenke. Ord kan også skape holdninger og inspirere til handlinger, på godt og vondt. Inngrep i ytringsfriheten kan også ha konsekvenser. De kan være ødeleggende for demokratiet og åpenheten i samfunnet, og det kan skape grobunn for mer polarisering, ekstremisme og ustabilitet.

Hvor mye ytringsfrihet og hvor stort ytringsrom ekstremister og ytterliggående aktører skal ha, må være gjenstand for kontinuerlig diskusjon i et åpent samfunn. Friheten trenger ingen begrunnelse, det er restriksjonene som gjør det. Det er de som vil ha innskrenkninger av ytringsfriheten som først og fremst er kallet til å argumentere for sin sak.

Når man spør seg om hva som er det minste av to onder i en «balance of harm»-vurdering, må man ikke glemme at ytringsfriheten er en kjerneverdi i et liberalt og demokratisk samfunn. Ytringsfriheten har sin pris, men den prisen er verdt å betale med tanke på ytringsfrihetens betydning for demokratiet. Ytringsfrihet omfatter også ytringer vi hater.

Det er et stort press på å begrense ytringsfriheten i toleransens navn. Men vi bør frykte sensur mer enn vi frykter ordets frihet. Det er vanligvis de som har makt som har mest interesse av sensur og begrensning av ytringsfriheten. Det er fordi de har minst behov for ytringsfrihet. Det er ytringsfriheten som mest av alt forklarer forskjellen mellom autoritære land og demokratiske land. De landene med mest ytringsfrihet og med minst sensur er også de mest demokratiske, de mest tolerante og de mest stabile landene.

Derfor bør man passe for hva man ønsker seg. De som prøver å innskrenke andres rettigheter kan også innskrenke sine rettigheter. Å gi staten for vide fullmakter til å regulere og patruljere ytringer medfører en stor risiko. Myndighetene kan gå for langt og de kan misbruke makten for å undertrykke sine kritikere og meningsmotstandere.

Autoritære regimer som ikke respekterer ytringsfriheten utvisker skillet mellom ord og handling. Det ligger et forvrengt menneskesyn til grunn når de betrakter ord som handling, som om ord helt uten videre utløser handlinger. Som om mennesker ikke er autonome individer med evne og et selvstendig ansvar til å tolke ytringer og oversette dem til handling. Som den danske forfatteren og redaktøren Flemming Rose sier: «Mellom ord og handling står et menneske med en bevissthet og en evne til å vurdere hva som er riktig og galt. Det kan aldri være ord i seg selv som liksom et trykk på en knapp får mennesker til å reagere.»⁵¹ Faren med å betrakte ord som vold er at man legitimerer bruk av vold mot ord.

Jacob Aasland Ravndal har vist at land i Vest-Europa som har høy innvandring, men en restriktiv linje overfor innvandringskritiske stemmer i offentligheten, opplever mer høyreekstrem vold. Innvandringsrestriktive partier kombinert med en åpen debatt fungerer som en ventil for misnøyen - en misnøye som ellers kunne ført til mer ekstreme former for aktivisme.⁵²

Selv om denne studien gir noe empirisk støtte til trykkokerteorien når det gjelder vold, er det ifølge Ravndal foreløpig for lite forskning på området til å trekke sikre konklusjoner. I

tillegg, påpeker han, er det ikke nødvendigvis slik at for å begrense vold, bør man tillate anti-demokratiske holdninger i offentligheten, da disse kan ha en mer ødeleggende effekt for demokratiet enn et begrenset antall voldshendelser. Vi vet fremdeles for eksempel lite om hvordan en åpen debatt og vide rammer for ytringsfriheten virker på omfanget av hatefulle ytringer eller det generelle toleransenivået overfor innvandrere og andre minoriteter.

I Norge har vi et motstandsdyktig demokrati, blant annet fordi vi har latt sterkt motstridende meninger møte hverandre åpent. Ytringsfriheten har gode kår, men også her må vi passe oss for å importere tendensene til antipluralisme som vi ser i USA og i deler av Europa, først og fremst anført av høyrenasjonalistiske krefter.

Vi må tåle å bli eksponert for ulike meninger, også de som kan oppleves som krenkende og støtende. Vi hadde ikke kommet så langt i Vesten uten at noen brøt med tabuer, brøt med etablerte sannheter og krenket andre.

Samtidig må vi ikke være naive i møte med ekstremisme. Gjennom sosiale medier blir langt flere mennesker eksponert for ekstreme holdninger nå enn før. Det er likevel stadig et lite mindretall som målbærer og formidler ekstreme holdninger. Det største problemet synes å være hetsen rettet mot politikere og samfunnsdebattanter. Det siste bør adresseres særskilt ettersom massiv og systematisk hets kan gjøre prisen for deltakelse i samfunnsdebatten høy og slik utgjøre en trussel mot ytringsfriheten.

I hvilken grad ekstremister ellers lykkes med å påvirke folks holdninger avhenger ikke av graden av ytringsfrihet de har, men mer av immunforsvaret til de som ytringene skal påvirke.

Den sosiale profilen til de som er med i ekstremistiske miljøer tilsier at det er mye mer enn ord og ytringer som har fått dem dit. Tiltak mot utenforskap og kriminalitet er også tiltak mot ekstremisme. Folk som føler seg inkluderte, som har tillit til systemet og som ikke føler seg undertrykt vil normalt være mindre mottakelige for ekstremistisk propaganda. Før vi tyr til begrensninger av ytringsfriheten, må vi derfor se på alle andre faktorer slik at vi ikke risikerer å gjøre vondt verre.

I et demokrati skal man på generelt grunnlag være ytterst forsiktig med inngripen i ytringsfriheten. Det må mye til for å forby en organisasjon, nekte noen å ha gatemarkeringer eller straffe noen for sine ytringer i den løpende samfunnsdebatten.

Det er dermed ikke sagt at vi skal være passive overfor ekstremister og behandle dem med silkehansker. Myndighetene bør slå hard ned på lovovertrедelser, mens vi i det sivile samfunnet må aktivt ta til motmæle mot ekstreme holdninger og hatytringer, på skolen, arbeidsplassen, i det offentlige rom og ikke minst på nettet.

Vi trenger en grundig og oppdatert analyse av ytringsfriheten i det norske samfunnet. Ytringsfrihetskommisjonens utredning fra 1999 var viktig å la grunnlaget for endring av Grunnlovens paragraf 100. Den nye paragrafen fremhever tre idealer: Sandhetssøgen, Demokrati og Individets frie Meningsdannelse». Men det er mye som har skjedd siden 1999. Offentligheten er i dag mer fragmentert og polarisert, delvis på grunn av fremveksten av alternative medier og sosiale medier. Det er på tide å nedsette en ny

Ytringsfrihetskommisjon som skal foreta en grundig gjennomtenkning av ytringsfrihetens stilling i det moderne Norge.

Dette notatet er et bidrag til den løpende debatten om forholdet mellom ekstremisme og ytringsfrihet. Det er vanskelig å finne tydelige svar som kan fungere veiledende i alle situasjoner som oppstår, men her er en oppsummering av de viktigste konklusjonene i dette notatet:

Foreningsfriheten er grunnlovfestet og må respekteres så lenge vi ikke snakker om grupperinger som systematisk driver med vold for politiske mål. I stedet for å forby organisasjoner, må det reageres raskt og tydelig hver gang de bryter loven.

Forsamlingsretten er en viktig del av demokratiet og må gjelde også for grupperinger med ekstreme holdninger. Gatemarkeringer med potensial for å skape frykt og ordensforstyrrelse må ikke nødvendigvis skje midt i sentrum av en by. Dessuten må politiet og påtalemyndighetene reagere besluttsomt og effektivt mot lovovertridelser under slike markeringer, herunder brudd på hatytringsparagrafen.

Loven mot hatefulle ytringer må opprettholdes, men håndheves restriktivt og konsekvent slik at signaleffekten blir tydelig. Hatytringer og netthets som rammer politikere og samfunnsdebattanter på bakgrunn av deres identitetstilhørighet bør prioriteres ettersom slike ytringer kan begrense ytringsfriheten og undergrave demokratiet.

Voldsforherligelse bør fortsatt være innenfor ytringsfriheten, men ikke dersom det er tale om systematisk terrorforherligelse fra lederskikkelser i ekstreme miljøer. Dersom forherligelsen ikke er av en subjektiv karakter, men fungerer mer som en kommunikativ oppfordring rettet til et publikum bør det oppfattes som terroroppfordring.

Pressen ivaretar viktige oppgaver som informasjon, debatt og samfunnskritikk. Pressen har et spesielt ansvar for at ulike syn kommer til uttrykk. Også ekstremister bør få komme til ordet, men ikke uimotsagt. Og det ville vært en fordel om de ikke fikk uforholdsmessig stor oppmerksomhet.

No-platforming aktivisme kan være betimelig i noen spesielle situasjoner, men på generelt grunnlag er scenenekt en problematisk tilnærming med tanke på ytringskulturen og polariseringen. I stedet for ekkokamre, trenger vi reelle diskusjoner på felles arenaer. Aktører som støtter bruk av vold for politiske formål har ekskludert seg selv fra den siviliserte samtalen på debattarenaer.

Ønsket om å stramme inn ytringsfriheten kan være et uttrykk for at man stoler for mye på staten og for lite på offentligheten. Hovedbudskapet i dette notatet er motsatt: Vi må være varsomme med å gi staten for vide fullmakter til å regulere og straffe våre ytringer, og vi må stole mer på vår evne til å håndtere uenighet og ta til motmæle mot ekstremisme.

En våken og engasjert offentlighet er den viktigste brannmuren mot spredning av ekstremisme og hat.

Notatet er skrevet av Sylo Tarku våren 2019. Forfatteren står ansvarlig for alle eventuelle feil og mangler i dokumentet. Ta gjerne kontakt dersom du finner slike. Tankesmien Agenda vil rette en stor takk til alle fagpersoner som har tatt seg tid til å svare på spørsmål og komme med innspill. En spesiell takk rettes til Anine Kierulf, Lars Gule og Jacob Aasland Ravndal.

8 Sluttnoter

- ¹ https://www.regjeringen.no/contentassets/6d84d5d6c6df47b38f5e2b989347fc49/handlingsplan-mot-radikalisering-og-voldelig-ekstremisme_2014.pdf
- ² <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/eu-terrorism-situation-and-trend-report>
- ³ Intervju med Jacob Aasland Ravndal, 16. oktober 2018.
- ⁴ <https://www.pst.no/alle-artikler/trusselvurderinger/trusselvurdering-2019/>
- ⁵ <https://www.pst.no/alle-artikler/utgivelser/pst-rapport-om-hoyreekstre-i-norge/>
- ⁶ <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/folk-flest-er-positivt-innstilt-til-innvandrer>
- ⁷ <https://www.hlsenteret.no/aktuelt/nyheter/2017/resultater-holdningsundersokelse.html>
- ⁸ https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/lhbtqi/Holdninger/
- ⁹ Intervju med Lars Gule, 24. oktober 2018.
- ¹⁰ https://www.bufdir.no/vold/hatytringer/Konsekvenser_av_hatytringer/
- ¹¹ https://amnesty.no/netthets-mot-kvinner?gclid=CjwKCAjwm-fkBRBBEiwA966fZFp5zCfu3_d5OXb0WIOHwKt-od-xmpDrLhvEb5aFC3LwdQvCRBZqdxoCF58QAvD_BwE
- ¹² <https://tankesmienagenda.no/notater/30218/>
- ¹³ Opprinnelige sitat på engelsk: (1) Limits exercised by states and governments in the form of outright censorship and persecution, defamation laws, prevention of terrorism laws, blasphemy and hate speech; (2) threats from non-state actors through intimidation, threats, violence and murder; (3) finally threats originating from those who insist on their right “not to be offended” which has led to the emergence of self-censorship, conformity, “safe spaces”, trigger warnings, tabloid newspaper bans and policing of the internet which can be used to “silence a wide range of political views.
<https://www.eiu.com/topic/democracy-index>
- ¹⁴ <https://svenska.yle.fi/artikel/2018/09/28/abo-hovratt-upploser-nordiska-motstandsrorelsen-i-finland-jatteviktig-milstolpe>
- ¹⁵ <https://www.frihetskamp.net/den-nordiske-motstandsbevegelsen/>
- ¹⁶ <https://www.dagsavisen.no/nyemeninger/marginale-men-truende-1.1232768>
- ¹⁷ <https://www.regjeringen.no/contentassets/95190275f7d74d86800ab6a37f53f94a/utredning---det-straafferettslige-diskrimineringsvernet.pdf>
- ¹⁸ <https://www.aftenposten.no/meninger/kommentar/i/3j6QJ9/Inge-D-Hanssen-om-Ubaydullah-Hussain-dommen---En-enestaende-dom>
- ¹⁹ <https://www.vl.no/nyhet/vil-ha-raserent-norden-1.1093228?paywall=true>
- ²⁰ <https://filternyheter.no/norske-venstreekstre-bak-ni-angrep-pa-kort-tid-politiet-frykter-blodig-svar-fra-nynazister/>
- ²² <https://www.aftenposten.no/norge/i/mqBq1/Politiet-forbyr-nazister-a-demonstrere-i-Fredrikstad-29-juli>
- ²³ <https://www.aftenposten.no/norge/i/mq9gv/Hoyreekstrem-demonstrasjon-i-Kristiansand--politiet-ville-ikke-gripe-inn>
- ²⁴ <https://www.nrk.no/ostfold/vil-forby-den-nordiske-motstandsbevegelsen-a-demonstrere-1.14236274>
- ²⁵ <https://www.politiet.no/aktuelt-tall-og-fakta/aktuelt/nyheter/2017/08/02/klargjoring-av-regler-for-a-avholde-demonstrasjoner/>
- ²⁶ https://www.tonsberg.kommune.no/_f/p4/i5b59371c-d450-42f7-9119-09af0952767e/vedlegg_6_politiloven.pdf
- ²⁷ Intervju med Anine Kierulf, 15. oktober 2018.
- ²⁸ Ibid.
- ²⁹ Ibid.
- ³⁰ Ibid.
- ³¹ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-1999-27/id142119/>
- ³² <https://journalisten.no/riksadvokaten-tor-aksel-busch-trusler/riksadvokaten-vil-sla-ned-pa-trusler-mot-politikere-og-journalister/352181>
- ³³ <https://www.tv2.no/a/9895535/>
- ³⁴ Ibid.
- ³⁵ <https://www.aftenposten.no/norge/i/rAK68/Domt-i-Hoyesterett-for-a-kalle-dorvakt-javla-neger>

-
- ³⁶ <https://www.dagbladet.no/kultur/fuck-joder-sa-kaveh-fra-scenen-na-vil-han-beklage/69907758>
- ³⁷ <https://www.tv2.no/a/10336011/>
- ³⁸ Ibid.
- ³⁹ <https://www.dagen.no/Nyheter/nyheter/Venstre-vil-fjerne-rasismeparagrafen-188227>
- ⁴⁰ Ibid.
- ⁴² Ibid.
- ⁴³ <https://www.frihetskamp.net/tanker-om-moskeskytingene-pa-new-zealand-og-ev-paralleller-til-nordisk-kamp/>
- ⁴⁴ <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/Ov8Wq/ubaydullah-hussain-29-tiltalt-for-oppfordring-til-terror-det-har-ikke-vaert-min-hensikt-aa-oppfordre-til-drap-og-terror>
- ⁴⁵ <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/Ov8Wq/ubaydullah-hussain-29-tiltalt-for-oppfordring-til-terror-det-har-ikke-vaert-min-hensikt-aa-oppfordre-til-drap-og-terror>
- ⁴⁶ Ibid.
- ⁴⁷ <https://filternyheter.no/derfor-far-sian-og-alliansen-komme-tilbake-til-arendalsuka-i-sommer/>
- ⁴⁸ <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/npmo/bhatti-deltok-paa-skup-konferansen>
- ⁴⁹ <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/49xGV/stoetter-is-halshugging>
- ⁵⁰ Ibid.
- ⁵¹ <https://www.aftenposten.no/meninger/i/JQdj/Det-er-forskjell-pa-ord-og-handlinger--Knut-Olav-Amas>
- ⁵² <https://www.sv.uio.no/c-rex/aktuelt/aktuelle-saker/2017/mindre-hoyreekstrem-vold.html>